

slag verloren. Het heeft alle recht om democratische elementen in zich op te nemen, maar het heeft het recht verloren om de marktlooze maatschappij als het noodzakelijk einddoel der maatschappelijke ontwikkeling te verwachten; het kan haar nog begeeren en haar van het standpunt der sociale doelmatigheidsleer nog trachten te bevorderen, hetgeen Bernstein in zijn bekende voordracht „*Wie ist wissenschaftlicher Sozialismus möglich?*” dan ook werkelijk gedaan heeft. *Maar daarmee is dan ook gelukkig het socialisme weer van de wetenschap tot de utopie teruggekeerd!*

Wanneer de socialistische maatschappij in de verre toekomst niet meer verschijnt als resultaat van een onwrikbare causale noodzakelijkheid, maar wordt voorgesteld als het doel van bewuste menselijke handelingen, dan is daarmee de wetenschappelijke basis van het socialisme opgeofferd.

Zóó staat op 't oogenblik de strijd. De ééne partij is in het bezit van een theorie, die niet klopt met de feiten; de andere partij bezit de feiten, die niet kloppen met haar theorie. Zij, die zich scharen rondom Kautsky, zijn sympathiek door hun sterk vertrouwen op het zuivere denken en op den innigen samenhang van hunne logische stellingen — en onsympathiek door hunne verkrachting van alle hun niet passende feiten. De Bernsteinianen zijn sympathiek doordat zij erkennen, dat de feiten in de wetenschap ten slotte den doorslag geven — en onsympathiek door hun gebrek aan eerbied voor een theorie, waarvan zij nog altijd de consequentie vasthouden, terwijl zij de praemissen al lang hebben prijs gegeven.

VIII. KAUTSKY ALS LANDBOUW-THEORETICUS.

Voor de sociaal-democratische partij is het opstellen van een, zóówel voor boeren als boeren-arbeiders beide, pakkend agrarisch programma een levenskwesitie geworden. Op den Frankforter partij-dag ter sprake gebracht, werd zulk een programma te Breslau voorgesteld en dit voorstel ontketende zulk een storm van debatten, dat het bijna tot een kloof in de partij aanleiding gaf. Het gelukte toen de scheur nog dicht te stoppen, maar de volgende partij-dagen hebben toch nog niet weer gewaagd om dit gloeiende ijzer aan te raken.

De voornaamste reden voor deze verstandige onthouding was, dat toenmaals in Breslau voor de eerste maal tot het bewustzijn van de sociaal-democratie doordrong, dat hare theoretici zoo weinig wisten van den landbouw of tenminste er zoo weinig over gesproken hadden. „Wel hebben Marx en Engels ook belangrijke dingen over de agrarische verhoudingen gezegd, maar in den regel alleen in toevallige opmerkingen of in korte artikelen... Eenstemmig werd daarom in Breslau verklaard, dat een grondig theoretisch onderzoek van de agrarische verhoudingen noodzakelijk was.”

En niemand minder dan Karl Kautsky zelf heeft deze taak op zich genomen ¹⁾. Men kan over de wetenschappelijke waarde van dit overigens buitengewoon bestudeerde en scherpzinnige werk denken zooals men wil, maar in elk geval rechtvaardigt de belangrijkheid van de kwestie en de persoon des schrijvers een meer nauwkeurige beschouwing van dit werk. De Marxistische theorie is,

¹⁾ Karl Kautsky. *Die Agrarfrage*. Stuttgart 1899.

zooals reeds lang bekend, van den agrarischen kant gemakkelijker aan te vallen dan van den industrieelen kant, en daarom is het voor de wetenschappelijke en politieke voorlichting de moeite waard de eerste samenhangende, door een partij-autoriteit vervaardigde, uiteenzetting van het karakter en de politieke zijde van het landbouw-bedrijf eens scherp onder het vergroot-glas te bekijken.

Kautsky is een „onwrikbaar” Marxist. Hij zegt (bl. 8): „De oorzaak van dezen twijfel (aan het Marxisme) schijnt mij meer te liggen in de personen der twijfelaars, dan in de betwijfelde leer.” Wel geeft hij toe, dat de sociaal-democratie is teleurgesteld, toen zij „verwachtte, dat de economische ontwikkeling op het platteland haar even zoo zeer in de hand zou werken als in de stad, en dat de strijd tusschen klein- en groot-bedrijf zou leiden tot het verdringen van het klein-bedrijf.” Zij heeft integendeel moeten erkennen „dat het klein-bedrijf in den landbouw volstrekt niet bezig is te verdwijnen, dat de groote landbouw-bedrijven slechts langzaam veld winnen en op sommige plaatsen zelfs veld verliezen. De geheele economische theorie, waarop de sociaal-democratie rust, schijnt verkeerd te zijn zoodra zij tracht hare uitkomsten op den landbouw toe te passen. Maar wanneer die theorie werkelijk niet zou gelden voor den landbouw, dan zou men niet alleen de tot nu gevolgde taktiek moeten veranderen, maar dan zou men alle grondstellingen van de sociaal-democratie totaal moeten herzien.” (bl. 4).

Nu bestaat er volstrekt „geen twijfel aan — en dat willen wij van te voren reeds als bewezen aannemen —: de landbouw ontwikkelt zich niet naar hetzelfde model als de industrie; zij volgt haar eigen wetten. Maar daar-

mede is volstrekt niet gezegd, dat de ontwikkeling van den landbouw een tegenstelling vormt met die der industrie en daarmee onvereinigbaar is. Wij gelooven eerder te kunnen toonen, dat beide snellen naar hetzelfde doel. Wanneer men in den geest van Marx het agrarisch vraagstuk wil bestudeeren, dan moet men zich niet alleen bepalen tot de vraag of het klein-bedrijf in den landbouw een toekomst heeft, maar dan moeten wij veeleer alle veranderingen nagaan, die de landbouw gedurende de kapitalistische productiewijze heeft ondergaan. Wij moeten onderzoeken of en op welke wijze het kapitaal zich van den landbouw meester maakt, hem ondergraft, oude productien eigendoms-vormen onhoudbaar maakt en de noodzakelijkheid van nieuwe in het leven roept.” Kautsky twijfelt er niet aan, dat hij de juistheid van de Marxistische leer óók voor de oer-productie heeft bewezen. De voorrede van zijn boek besluit hij met de volgende woorden: „De feiten der ontwikkeling van den landbouw hebben den sterksten twijfel opgewekt ten opzichte van het dogma van Marx. In hoeverre die twijfel gerechtvaardigd is, zal dit boek toonen.”

De beslissende vraag is:

Kan de voor de industrie geldende „tendens” tot ontwikkeling naar het groot-bedrijf, overeenkomstig het karakter en de voorwaarden waaronder de oer-productie op het land werkt, ook in den landbouw gevonden worden?

Ik wil hier afstand doen van elke tegenwerping door de geschiedenis of door de statistiek gemaakt tegen de beweerde „ontwikkelingswet” in de industrie en aannemen dat in de industrie feitelijk accumulatie en centralisatie van het kapitaal aan den éénen en onteigening en proletariseering aan den anderen kant, niet gedwarsboemd door eenige nieuw-opkomende tegenkrachten, onophou-

delijk voortschrijden. Verder kan men den tegenstander toch al niet tegemoet komen. Zullen nu dezelfde economische gebeurtenissen in den landbouw dezelfde resultaten hebben?

In de industrie wordt het uit de „oorspronkelijke accumulatie” voortgekomen stam-kapitaal gebruikt om „vrije arbeiders” tot zich te trekken; deze arbeiders scheppen „méér-waarde”, die, ten deele verbruikt, ten deele geaccumuleerd, bij het kapitaal gevoegd wordt, om als nieuw „constant” kapitaal te dienen voor de technische vermeerdering van de arbeidsmiddelen, of als nieuw „variabel” kapitaal tot het aantrekken van nieuwe vrije arbeiders. Op beiderlei wijze groeit de ondernemerswinst en wordt dan weer verder geaccumuleerd tot in het oneindige. Hand in hand hiermede gaat de centralisatie van het kapitaal; want met de stijgende verdeeling van arbeid en de volmaking van de technische hulpmiddelen dalen de productie-kosten van de waren-éénheid belangrijk. Bijgevolg kan de kapitalistische ondernemer goedkooper verkoopen dan de kleine concurrerende „eenvoudige waren-producent”, en hem ten slotte van de markt verdringen: de onteigende wordt dan vrije arbeider en is veroordeeld om voortaan zijn overwinnaar ook méér-waarde af te dragen. Als werktuig ter onteigening der kleinen door de grooten dient dus in de industrie de prijsverlagende werking der vrije concurrentie. Wanneer de prijs eenmaal zóó laag naar beneden gedrukt is, dat de eenvoudige waren-producent behalve zijn eigen onkosten, trots overwerk en onder-consumptie, zijn levensonderhoud niet meer kan verdienen, dan moet hij eindelijk den strijd opgeven, is onteigend en als zelfstandig producent geruïneerd. In den landbouw heeft de „oorspronkelijke accumulatie”

aan een aantal privaat-personen den eigendom van groote stukken land verschaft en het groot-grondbezit werpt ook ongetwijfeld méér-waarde af, hetzij als cijns van hoorige boeren, hetzij als pacht van vrije pachters, hetzij als overschot boven het loon, aan arbeiders uitbetaald. Een deel van deze méér-waarde kan zonder twijfel ook geaccumuleerd en als constant of variabel kapitaal productief belegd, gekapitaliseerd worden, teneinde door verbetering der productiemiddelen en vermeerdering der arbeidskrachten de productiviteit der akker- en arbeidséénheden te vergrooten en op die manier de méér-waarde. Dit alles is óók bij den landbouw op groot-grondeigendom mogelijk. *Maar is daarom, evenals in de industrie, een prijsdaling van de landbouwproducten het gevolg?* Worden de prijzen van graan en vleesch misschien ook door den concurrentie-strijd tusschen groot-grondeigenaars en kleine boeren omlaag gedrukt, totdat de boer, trots overwerk en onderconsumptie, zijn levensonderhoud niet meer verdienen kan?

Kautsky ontwikkelt, hoewel met veel schoolmeesterachtige krullen versierd, toch naar waarheid, hoe verschillend de prijsvorming plaats heeft voor de industrie en voor de landbouw-producten. Hij weet heel goed, dat de prijs van de industrie-producten ten slotte bepaald wordt door de *laagste* reproductie-kosten, d. w. z. door de prijsnoteering van de technisch best toegeruste bedrijven: de prijs van landbouwproducten echter door de *hoogste* reproductiekosten, d. w. z. de kosten, die de aankoop en het transport eischen van dát oorspronkelijk product, dat voor de verzorging van de markt nog gevraagd wordt en onder de ongunstigste omstandigheden verbouwd is. Wie beteren grond bezit, of dichter bij de markt zit, of met méér kapitaal werkt, verkoopt daarom

niet goedkoop, maar steekt een grootere winst in zijn zak: de differentieele grondrente. Dat de ééne boer lager aanbiedt dan de andere komt niet voor, tenminste niet op de manier van de concurrentie in de industrie. De behoefte, waarin de landbouw moet voorzien, is de sterkste bestaansbehoefte der menschheid, de markt voor landbouw-producten is daarom enorm groot, geen markt voor industrie-producten komt in de verte haar nabij en zij is zóó rekbaar, dat zij feitelijk onbegrensd is. Er is geen zóó groote oogst denkbaar, die ten slotte geen koopers vindt en wel om de in het oog springende reden, dat de meerderheid der menschen nooit genoeg te eten krijgen. Bij dezen toestand der markt kan er geen sprake van zijn, dat een op zichzelf staand landbouwbedrijf, zelfs wanneer de ondernemer het ondenkbare ondernam om beneden de markt te gaan verkoopen, ooit eenigen merkbaren, laat staan duurzamen, druk op de prijzen zou kunnen uitoefenen.

Waar deze omstandigheid reeds een groot onderscheid teweegbrengt, zoo wordt het verschil in het karakter van landbouw- en industrie-producten hierdoor nog grooter, dat bijna voor ieder industrieel bedrijf de mogelijkheid bestaat en de neiging zich vertoont om zijn productie te vergrooten, om te trachten den geheelen afzet te monopoliseeren.

Dit kan den eigenaar van het grootste latifundium ter wereld, zelfs in zijn stoutste droomen, niet in het hoofd komen; want al belegt hij nóg zooveel kapitaal in zijn land en al exploiteert hij het op de volmaaktste wijze, hij kan toch nooit de opbrengst van zijn oogst zóó opdrijven, dat hij ook maar eenigermate de markt kan zetten naar zijn wil. Zijn productie-vermogen blijft, in verhouding tot de wereld-productie, toch altijd maar heel klein, zelfs wanneer hij zijn oogst kon vertienvoudigen.

Waar dus in de industrie de prijs wordt bepaald door de prijsnoteering van den best uitgerusten mededinger, daar beslist daarentegen in den landbouw alleen de verhouding van het totaal-aanbod en de totaal-vraag over den te bedingen prijs, terwijl de gemiddelde prijs, geheel onafhankelijk van koopers en verkoopers, volgens de Ricardo-Thunensche theorie zich automatisch vaststelt. Daarom is de psychologische verhouding der „concurrenten” in de beide takken der produktie totaal verschillend: Voor den industrieel is iedere concurrent een tegenstander, dien hij moet verslaan, om niet zelf verslagen te worden; de landbouwer daarentegen ziet in zijn buurman een „kameraad in vreugde en leed”, die met hem geduldig moet voor lief nemen, wat het weêr en de markt voor goeds of kwaads mogen brengen. Een „concurrentie” naar de wijze van de industriele, bestaat weliswaar tusschen den landbouw van geheele landen, die onder verschillende klimaats- en arbeidersverhoudingen produceeren, maar zij bestaat nooit tusschen individuen in hetzelfde land en dus ook niet tusschen kleine boeren en groot-grondbezitters.

Al wil men nu het zenden van zijn produkten naar dezelfde markt al of niet concurrentie noemen, zóóveel is zeker, dat in den landbouw niet het mechanisme van de vrije concurrentie bestaat, dat door middel van goedkoopere reproductie-kosten lager verkoopt dan voor den kleinen ondernemer mogelijk is en hem daardoor uit de markt werpt.

Dit alles schijnt Kautsky in het geheel niet te zien. Hij constateert met verbazing, dat men op het land niet bang is voor de concurrentie. „Maar niet overal zijn groote landgoederen in de nabijheid, die gelegenheid

geven tot bijverdienste. Dikwijls worden zulke goederen, in plaats van als concurrenten beschouwd te worden, integendeel voor zeer gewenscht aangezien." Maar dit moet hem toch als een uitzonderingsgeval zijn voorgekomen, want op een andere plaats zegt hij: „dat de groote meerderheid der landbouwende bevolking op de waren-markt niet meer verschijnt als verkoopers van levensmiddelen, maar alleen als verkoopers van arbeidskracht en als koopers van levensmiddelen in aanmerking komt. De klein-bedrijven houden op als concurrenten van het groot-bedrijf op te treden" en: „Hoe scherper de concurrentie van het boeren-bedrijf, hoe meer de kleine boer die concurrentie-strijd alléén kan volhouden door zich te overwerken, door zich alle voordeelen der beschaving en zelfs noodzakelijke levensbehoeften te ontzeggen, door vrijwillige degradatie in de diepste barbaarschheid te verzinken — en hoe meer zijn plekje boeren-grond het vermogen verliest om zijn bezitter aan zich te hechten."

Ik geloof niet, dat men de aangehaalde zinsneden een andere beteekenis kan toekennen dan deze: dat Kautsky werkelijk het bestaan van een concurrentie tusschen groot- en klein-bedrijf in den landbouw, ten minste eenigszins gelijkend op de concurrentie in de industrie, veronderstelt. En van uit dit gezichtspunt krijgt voor hem de oude twistvraag, of het groot- dan wel het klein-bedrijf de betere vorm is, een geheel nieuwe beteekenis. De landbouw-economie had zich tot nu toe nog alleen met die vraag bezig gehouden, niet zoo zeer om uit te maken welke van die beide bedrijfsvormen in den economischen wedstrijd den anderen zou vernietigen, dan wel welke vorm het meest geschikt was om het grootste netto-

product te geven en de meest gewenschte politieke stabiliteit. De praktische landhuishoudkundige wilde te weten komen of de verzorging van de bevolking beter door groot-bedrijven of door klein-bedrijven of door een vermenging van beide — en dan in welke verhouding — het best verzekerd zou zijn, en of misschien ook politieke overwegingen eischten, dat zelfs een economisch minderwaardige klasse der landbouw-bevolking zoude moeten gehandhaafd of vermeerderd worden. Maar Kautsky meent dat het alleen een kwestie is van concurrentie.

Toch kan hier van concurrentie geen sprake zijn. Een boer, die schuldvrij op genoeg grond zit, kan, al is hij omringd door de meest intensieve groente-cultuur, gerust, evenals in den ouden tijd, zijn bosch verbranden en in de asch gaan zaaien, zonder van de „concurrentie" eenigen last te hebben. Het eenige gevolg zou wezen, dat hij minder koren te verkoopen zal hebben en dat hij armer zal wezen dan hij bij een meer verstandige landbouwmethode zou behoeven te zijn, maar zijn bestaan zou er niet door worden bedreigd.

Wat de kwestie van de technische meerderheid van het groot-bedrijf betreft, waarvan Kautsky natuurlijk overtuigd is, daaromtrent had hij zich de moeite kunnen sparen om te bewijzen, dat het groot-bedrijf — *alle andere dingen als gelijk verondersteld* — de meerdere is van het klein-bedrijf. Dit is sedert Adam Smith en Arthur Young door niemand meer betwijfeld. Maar over het beslissende feit, dat die „gelijkheid van alle andere dingen" niet te verkrijgen is, daarover glijdt hij met de grootste gemakelijkheid heen. Dat alle nadeelen van het tegenwoordige klein-boerenbedrijf als daar zijn: gebrek aan kapitaal, het belast zijn met het stichten en onderhouden van huizen

en schuren, het gebrek aan vak-opleiding enz. worden opgewogen en waarschijnlijk méér dan opgewogen door de zooveel grootere intensiteit, waarmede door den boer wordt gewerkt, dat de boer vlijtig, zorgvuldig en zuinig, en de daglooner traag, zorgeloos en onoordeelkundig werkt, kan niet worden weg gepraat door de bewering, dat de boer, „door overwerk en onder-consumptie, weer verzonken is in de barbaarschheid”. Op zijn minst genomen had de leerling van Marx, in wiens systeem de „reserve-armee” zulk een beslissende rol speelt, dan toch eenig gewicht moeten hechten aan het feit, dat op het land geen reserve-armee bestaat. En dáárdor komt het juist, dat het werk van den daglooner zoo minderwaardig is; hem drijft noch de suiker-boterham van het eigenbelang, noch de honger-zweep van de werkloosheid!

De juiste theorie kent dus in den landbouw niet de concurrentie tusschen klein- en groot-bedrijf en ook bestaat in den landbouw niet dat mechanisme der concurrentie, dat in de industrie de kleine bedrijven, door het verkoopen tegen lagere prijzen, door het hun ontnemen van hun afzetmarkt door de groote bedrijven, vernietigt. Maar dat is niet van Marx en geldt dus voor Kautsky niet. Ik wil mij dus op het standpunt plaatsen, dat de boven voorgedragen theorie onjuist is en ik wil mij alleen op de directe feiten beroepen. Wanneer die feiten aantoonen, dat er op de een of andere manier in het landbouw-bedrijf accumulatie en centralisatie plaats vindt, dan geef ik de heele theorie cadeau en strijk de vlag.

Kautsky kent natuurlijk de statistiek. Hij moet erkennen, dat de kleine en middel-bedrijven in Duitschland en Engeland, de kapitalistische landen bij uitnemendheid, vermeerderen, terwijl de groot-bedrijven van 1882 tot

1895 in Duitschland maar in zeer geringe mate (70 bedrijven van meer dan 100 Hectaren met een gezamenlijke oppervlakte van 45,538 Hectaren) zijn toegenomen en in Engeland van 1885 tot 1895 zelfs belangrijk afgenomen zijn. De enkele akker- en keuter-bedrijven (beneden 2 Hect.) vertoonen in Duitschland van 1882 tot 1895 een toename van 174.536 bedrijven, bij een afname weliswaar van het gebruikte areaal van ongeveer $\frac{1}{10}\%$; de klein-bedrijven (2 tot 5 Hect.) namen toe met 34.911 bedrijven en ongeveer 96.000 Hectaren areaal; de middel-bedrijven (5 tot 20 Hect.) met 72.199 bedrijven en 563.477 Hectaren areaal; de groote boeren-bedrijven (20 tot 100 Hect.) vermeerderden met 257, maar verloren aan areaal 38.333 Hectaren. Deze cijfers wijzen juist niet op accumulatie en centralisatie ¹⁾.

Dan kan Marx, zelfs 50 jaren vroeger, met andere cijfers voor den dag komen, cijfers, die tenminste den bedriegelijken *schijn* te voorschijn riepen, dat de „tendens” der kapitalistische ontwikkeling in den landbouw precies dezelfde was als in de industrie.

Maar het was maar schijn en kon ook niets anders zijn dan schijn, want het is totaal onmogelijk dat een zoo

¹⁾ Sedert den tijd, dat het bovenstaande voor het eerst gedrukt werd (12 Augustus 1899) heeft dezelfde tendens zich onveranderd voortgezet. Volgens de beroepstelling van 1907, steeg het aantal akker-bedrijven en keuterboeren (beneden 2 Hectare) in Duitschland sedert 1895 met 142.000 in ronde cijfers. Het aantal kleine boeren (2 tot 5 Hectaren) verminderde met 10.000, maar daarentegen steeg het aantal middelbedrijven (5 tot 20 Hectaren) met niet minder dan 67.000, terwijl de groote boerenbedrijven (20—100 Hectaren) met bijna 20.000 en de groot-bedrijven (meer dan 100 Hectaren) met 1500 achteruitgangen, dit zijn ongeveer 6 % van alle grootbedrijven).

ontwifelbaar juiste theorie als het verschil der concurrentie in den landbouw en in de industrie, door feiten zou kunnen worden weerlegd.

Ik heb de feiten, waarop Marx zich op dit punt beroept, onder de loep genomen en heb kunnen constateeren, dat er geen enkel bij is, dat zijn opvatting staaft en dat er integendeel vele bij zijn, die het tegenovergestelde bewijzen ¹⁾).

Het is waar, dat omstreeks het midden van de 19de eeuw werkelijk een zeer snelle concentratie van de Britsche groot-bedrijven in den landbouw heeft plaats gehad, ten koste van honderdduizenden onteigende klein-bedrijven. Maar dit gebeurde — Marx vertelt het zelf, blijkbaar zonder het zich erg aan te trekken — in een tijd, waarin de prijzen van landbouwproducten sterk stegen! Hij had bij eenig nadenken zelf moeten zien, dat er van een dood-concurreren van boeren door groot-grondbezitters toch moeilijk sprake kan zijn bij *stijgende* prijzen. Maar hij was door zijne industriele categorieën geheel verblind.

Hoe kan dit raadsel worden opgelost? Waarom zijn die klein-bedrijven onteigend, ofschoon er geen concurrentie bestond tusschen deze en de groot-bedrijven, en dat nog wel bij stijgende prijzen?

Het raadsel is dood-eenvoudig op te lossen, wanneer men de bladzijden van „het Kapitaal” opslaat, die hierover handelen. Onder alle „onteigenden” was geen enkele boer! Het waren alle pachters! Maar pachters zijn, volgens Marx zelf, in het geheel geen „eenvoudige waren-producenten”, tot wier karakteristiek behoort dat zij *eigenaars* zijn van hunne productie-middelen. En verder

¹⁾ Mijn *Grundgesetz der Marxschen Gesellschaftslehre*, Kap. 7 p. 71.

werden deze pachters niet onteigend, op de manier van de stedelijke handwerkers, door de zooveel hooger staande *economische* kracht van het concurrerende groot-bedrijf, dat hen uit de markt werpt, omdat het de dingen goedkoop kan leveren; maar zij werden onteigend door het *politieke* recht van de landheeren om hen te verdrijven. Alleen van zulk een *verdrijving* is er sprake in de bladzijden die Marx aan dit onderwerp wijdt. En diensvolgens heeft het kapitalisme in Engeland in geen enkel opzicht medegewerkt tot de concentratie in den landbouw, maar uitsluitend *het feudale grondeigendomsrecht*!

Maar Kautsky beschikt zelfs niet over cijfers, die ook maar den *schijn* van een accumulatie en concentratie van het „grond-kapitaal” vertoonen. Hij moet daarom de „tendens”, die de koppige feiten maar niet willen aantoonen, met geweld er in brengen en dit doet hij met de volgende voddige redeneering:

Hij begint met den hypotheekhouder te proclameeren tot eigenlijken eigenaar van het landgoed en den bezitter alleen tot diens beheerder. „De hypotheekhouder speelt feitelijk dezelfde rol als de grondeigenaar in het pachtsysteem”. Dat is een krasse bewering!

Kautsky heeft hier blijkbaar eenige boven de waarde belaste grondeigenaren op het oog, die feitelijk alleen beheerders zijn voor hunne hypothekaire schuldeischers. Maar deze uitzondering mag niet als regel worden aangenomen. Er is feitelijk geen onderscheid tusschen de hypotheek op het stuk grond, waarop een fabriek staat, en de hypotheek op een ridder-goed. Kautsky constateert zelf, dat „de toewas der grondrente bij het pachtsysteem den eigenaar toevalt, maar bij het hypothekair systeem den feitelijken ondernemer en nominalen grondbezitter”

en niet den „werkelijken bezitter (den hypotheekhouder)” — en dat is al geen *quantité negligeeable*. Als vooroordeel Kautsky niet belet had om de rol, die de „onverdiende toewas”, de vermeerdering der grondrente in de moderne geschiedenis van den grondeigendom speelt als *de oorzaak* en het in hypotheekschuld geraken als *het gevolg* te leeren kennen, dan zou hij zich wel gewacht hebben om de hypotheekhouder en de eigenaar, de grondbezitter en de pachter voor gelijkstaand te verklaren.

Maar de questie was, dat hij zijn definitie noodig had voor zijn verdere bewijsvoering „Bij het hypotheekstelsel is het proces der concentratie van het grondbezit, of, wanneer men nauwkeurig wil zijn, van de grondrente duidelijk zichtbaar.” Nu volgt een in het kort samengevatte optelling van de kapitalen, die de coöperatieve-, de rijks- en provinciale grond-crediet-instellingen, de hypotheek-banken (in pandbrieven) en spaar-kassen, de assurantie-maatschappijen, stichtingen en corporaties, in hypotheeken hebben belegd. „Deze cijfers wijzen reeds op een enorme concentratie van de grondrente in eenige weinige centrale inrichtingen; die concentratie neemt echter nog snel toe.” Hierop volgen nog getallen op getallen en eindelijk komt de triomfeerende slotsom: „Dat zijn getallen, die er wel duidelijk op wijzen, dat het Marxistische dogma voor het grond-eigendom niet minder geldt dan voor het kapitaal.” *Hinc illac lacrimae!* Om dus „de concentratie van het grond-eigendom” te bewijzen, moest de hypotheek tot „eigenlijk grond-eigendom” avanceeren en de grondeigenaar tot „kapitalistisch pachter” afdalen! Al wil men nu Kautsky nog zoo zeer tegemoet komen, zijn cijfers bewijzen ten opzichte van de bedrijfs-concentratie niets anders dan de door niemand

betwiste concentratie van het kapitaal in bank- en crediet-zaken en natuurlijk een toename van de grond-schuld.

Hij ziet niet, dat de hypotheek-banken niets anders zijn dan tusschen-personen tusschen de crediet-zoekende landbezitters en het groote publiek der spaarders; dat het *eigendom* der hypotheeken in den vorm van pandbrieven, niet aan de banken, maar aan de spaarders toebehoort. De concentratie van het *makelaarschap* in hypotheeken verandert zich bij hem onder het schrijven in de centralisatie van het hypotheek-*eigendom* en dit weer in de centralisatie van het *grond-eigendom*.

Op zoo'n manier kan men alles bewijzen!

In sociaal-democratische geschriften wordt over het geheel niet zelden een voor de logika bedenkelijk spel gespeeld met het woord „concentratie”.

Nu eens beduidt het bedrijfs- en dan weer bezits-concentratie. Hiermede is de deur geopend voor allerlei valsche conclusies. Wanneer bedrijfsconcentratie ook altijd bezitsconcentratie was, dan zou daarmee altijd onteigening en proletariseering gepaard gaan. Maar dit is in het geheel niet het geval. In den vroegeren Mormonen-staat Utah was b.v. de geheele detail-handel georganiseerd in naamlooze vennootschappen: een bedrijfsconcentratie bijna zonder voorbeeld! Maar de aandeelen waren zeer gelijkmatig onder bijna alle leden der samenleving verdeeld. En de Britsche verbruiksvereenigingen, de Duitsche crediet-banken, de Engelsch-Amerikaansche bouw-maatschappijen vertegenwoordigen geweldige bedrijfsconcentraties, zonder dat daarmee eenige bezitsconcentratie gepaard gaat.

Beter gemotiveerd is het, wanneer Kautsky bij gelegenheid constateert, dat een „concentratie” in den landbouw

óók kan plaats vinden zonder vergrooting van de grondoppervlakte, namelijk door een grooter aantal menschen en machines te gebruiken, d. w. z. door meer intensieve cultuur. Daarentegen is het weer niet overtuigend, wanneer hij, in aansluiting aan eenige waarnemingen van Rudolf Meyer, beweert, dat het getal goederen in de hand van één bezitter toeneemt. Dit zou alleen dan een concentratie van het eigendom zijn, wanneer niet aan den anderen kant erfdeeling en goederen-verdeeling daar tegen in werkten. Maar, omdat wij geen statistiek van het bezit hebben, kunnen wij hierover niet verder spreken.

Het is echter aan geen twijfel onderhevig, dat de Fidëi-commis goederen, de Majoraten en de aan het vrije verkeer onttrokken goederen van den hoogen adel en van de regeerende vorstenhuizen snel aangroeien. Dit is voorzeker concentratie van eigendom. Maar juist hierbij komt het verschil tusschen de verhoudingen in de industrie en den landbouw in het scherpste licht. De grootere industrieel verdringt den kleineren, *omdat* hij op de waren-*éénheid een grootere winst* maakt; de groot-grondeigenaar koopt den boer of den kleinen grondbezitter uit, *ofschoon* hij op de grond-*éénheid een kleinere winst* maakt. De landhonger van de magnaten is, volgens Sering, „alleen een streven naar vergrooting van een toch al overmatig groote machtsfeer, zonder eenige volkhuishoudelijke of technische rechtvaardiging.”

Het kapitaal in industrie en handel concentreert zich, omdat het grootere kapitaal *voordeeliger* kan werken dan het kleinere. Het grond-eigendom concentreert zich, ondanks de omstandigheid, dat het groot-grondeigendom *nadeeliger* werkt dan het kleine grondeigendom, omdat door politieke verhoudingen de grondeigenaars zóó rijk

zijn geworden, dat zij den opbrengst van hunne eigendommen, ondanks hunne kostbare levenswijze, toch niet kunnen verteeren en zij, om politieke beweegredenen, hunne besparingen niet in de beter rendeerende industriele bedrijfstakken, maar in het veel lager rendeerende grondeigendom beleggen. Wanneer men zich voorstelt, dat aan het bezit van vele windmolens op de eene of andere manier groote politieke macht verbonden ware, en dat bepaalde geslachten, tengevolge van politieke omstandigheden, zich in het bezit van vele windmolens verheugden, zoodat hen, trots de door de stoommolens gedrukte prijzen, jaarlijks een winst overbleef, dan zouden deze geslachten zeer zeker ook lust hebben om stoommolens te koopen ten einde die in windmolens te veranderen; maar niemand zou deze ontwikkeling beschouwen als een gevolg van het economisch overwicht van windmolens boven stoommolens, en in deze handelwijze economische bedoelingen zien. Maar precies zoo handelen de groote land-magnaten — en zeker ten deele in de zeer gegronde overtuiging, dat met de bezitsvergrooting ook hun invloed op de wetgeving en daarmee hunne stoffelijke inkomsten zullen toenemen.

Om Marxistisch te spreken is deze concentratie van het grondeigendom niets anders dan een onmiddellijk gevolg van de „oorspronkelijke accumulatie”, zonder tusschenkomst van een, ook nog zoo kleine, economische factor, terwijl in industrie en handel, de oorspronkelijke accumulatie alleen maar de zwakke kiem heeft gelegd voor het latere vermogen, en de verdere ontwikkeling plaats greep door de werking van zuiver-economische krachten. Ten slotte is deze soort van concentratie ook betrekkelijk veel te gering, om als bewijs te kunnen

dienen voor het Marxistische leerstuk der concentratie.

Wanneer de „concentratie van het grondbezit” bestaat en wordt bewezen, door de opeenhooping van de hypotheeken bij enkele grootere bank-instellingen aan den éénen kant, dan verlangt het Marxistische dogma aan den anderen kant: het aantoonen van de „onteigening en proletariëering” van het klein-bedrijf door het groote. Kautsky wil ook dit bewijs niet schuldig blijven. Weliswaar wijkt de kleine boer niet van zijn stukje grond, maar hij wordt, volgens Kautsky, toch geproletariseerd en ten minste in zóó verre onteigend als hij hypotheek heeft genomen. Hij is dan, zooals wij gehoord hebben, niets anders dan een „pachter” en wel een proletarische pachter. Nu zou men verwachten, dat Kautsky al zijn krachten op dit punt zou hebben samen getrokken. Hiertoe zoude behooren een gedetailleerde schildering van den *status a quo*, d. w. z. van den toestand, waarin de boer zijn intrede deed in het kapitalistisch tijdperk, en dan bewijzen, dat deze toestand zich voordeelig onderscheidde van den *status ad quem*, d. i. de toestand waarin hij thans verkeert.

Ik dacht nauwkeurige statistieke opgaven te zullen vinden, misschien wel een berekening, in welke mate de gemiddelde grootte der boerderijen in dien tijd was afgenomen, hoe veel van de voornaamste producten toenmaal per morgen geoogst werd en hoe veel thans, de gemiddelde prijs-verschillen van deze hoofd-producten tusschen toen en thans; hoe de belastingen, heeren-diensten en andere lasten van dien tijd, bij thans vergeleken, ten voordeele of ten nadeele van den boer veranderd zijn, enz. Hieruit had men dan zoo ongeveer een balans kunnen opmaken, was de mogelijkheid geopend tot een vergelijking tusschen toen en thans.

Wij krijgen niets van dit alles te zien. Wij hooren ten eerste, dat de vermeerdering van het aantal boeren-plaatsen weinig of niets bewijst. De accumulatie en concentratie in handel en industrie ging immers ook dikwijls niet gepaard met een statistisch aan te wijzen vermindering van het aantal der bedrijven. De uit de eigenlijke productie uitgeworpen elementen zochten als straatventers, of als oplappers en herstellere, of in allerlei bijzaakjes een toevlucht, of zij werden, onder den schijn van zelfstandigheid, thuis-werkers, d. w. z. loon-arbeiders van hunne overwinnaars. Dit komt dikwijls voor in handel en bedrijf, en ik wil het zelfs in den landbouw toegeven voor een deel van de bezitters van 2 Hectaren en minder. Maar hoe Kautsky zich dan die toevluchtsoorden voorstelt van die klasse van landbouwers, wier sterke toename juist de statistische steen des aanstoots uitmaakt: de klasse der middel-bedrijven van 5 tot 10 Hectaren. Dat is mij een raadsel. Vindt men onder die boeren straatventers, of gaan die reparatie-werk verrichten bij andere boeren, of gaan zij er op uit als daglooners? Toch „de boeren zijn door de kapitalistische ontwikkeling geproletariseerd”! „Deze bloem wortelt in het stinkend moeras, zij groeit niet op uit den welstand der boeren, maar uit den nood van den geheelen landbouwerstand.”

Als *status a quo* krijgen wij op bl. 8 een stemmings-idylle naar Sismondi over Zwitsersche en Noord-Italiaansche boeren in den tijd, toen zij leefden van de producten, die zij zelve verbouwden. En daartegenover ontrolt hij ons op bl. 25 de gruwelijke ellende der Fransche boeren tegen het einde van den feudaal-tijd, volgens de bekende schildering van Labruyère. De Idylle schijnt men als uitgangspunt te moeten nemen, wanneer de kapitalistische

gruwelen op de kaak zullen worden gesteld, de ellende als de feudale tijd aan de beurt komt.

Maar in ieder geval wordt de toestand der land-bevolking bij het begin der kapitalistische periode in het geheel niet beschreven en de bewering, dat het kapitalisme de boeren heeft geruïneerd, blijft onbewezen.

Men hoort dus niet of de toestanden bij de boeren slechter zijn geworden, maar men hoort ook niet of zij inderdaad slecht, d. i. proletarisch, zijn. Kautsky maakt zich van dit bewijs al heel gemakkelijk af — te gemakkelijk zou ik zeggen. Hij ontleent aan de onderzoekingen van de „*Verein für Sozial Politik*” eenige voorbeelden van een lagen levensstandaard bij boeren en voegt er een paar staaltjes uit Engeland, Frankrijk en Amerika aan toe — en dan is hem dat genoeg. Dat men tegenover deze, honderden voorbeelden van het tegendeel kan stellen, raakt hem niet. Ik herinner hier slechts aan de boeren op de Oost-Friesche klei, de tuin-boeren van de Rijn-provincie, de melkboeren uit den omtrek van Berlijn, de tabaksboeren uit de Haardt-streek, die Hecht heeft geschilderd, aan de ongekende welvaart van de kleine boeren in Californië enz. Deze dingen zijn moeilijk onder cijfers te brengen. Maar zooveel is toch onbetwistbaar, dat juist de boer van den tegenwoordigen tijd, gemiddeld zoowel stoffelijk als maatschappelijk, véél hooger staat dan zijn voorvader vóór de vrijheidsoorlogen — niet alleen in het Oosten, maar ook in het Westen van Deutschland en verder krijgt men ook allerwege den indruk, dat van een eigenlijk proletarisch bestaan bij de overgroote meerderheid van onze boeren geen sprake kan zijn. En zelfs wanneer het bestond, dan zou het stellig niet verklaard kunnen worden op de manier van Kautsky.

Want wanneer men hem wil gelooven, dan zou de geld- en warenhandel in velerlei opzicht hoogst verderfelijik op den boer hebben gewerkt. Ten eerste dáárdoor, dat zijn huis-industrie er door „geruïneerd” is en ten tweede, doordat hij voor den afzet zijner producten en den aankoop van zijn industriele benodigdheden thans op de markt is aangewezen. Hij heeft meer geld nodig dan vroeger, en hiermede is de deur geopend voor zijn uitbuiting door geldleeners en tusschen-handelaars, voor het in hypotheek-schuld raken en voor overmatige belastingen.

Nu is het waar, dat een boer, levende op een boerderij, waarvan niets wordt verkocht, maar alles door hem zelf wordt verbruikt, op voldoende grond, zich in een bescheiden welstand kan handhaven, zoolang hij verschoond blijft van vijandige storingen van buiten. Maar zulke storingen hebben niet eerst gewacht op den tijd toen het geldverkeer in zwang kwam, om in den gesloten mikrokosmos van den op eigen middelen aangewezen landbouwer te dringen. De belasting in bodemproducten, die de grondhoorige in het Karolingische tijdvak zijnen grondheer moest betalen, ontnam hem evengoed een deel van zijn oogst, als toen hij later eerst dien oogst moest verkoopen om dan het geld voor de belasting aan het kantoor van den rentmeester te betalen, en zóó stond het ook met de kerkelijke tienden, die van den bruto-opbrengst van het land moesten geleverd worden.

Toen echter het stelsel van het betalen van de pacht in geld werd ingevoerd en renten en tienden in een vaste som gelds bepaald werden, *toen daalden zij zelfs absoluut*, omdat een zeer verbreide valschmunterij het goudgehalte van de Denare enorm verminderd had. En in verhouding tot den grooteren opbrengst van de hoeve

daalden die' pachten en tienden tot een onbeduidend kleine recognitie, die dan gedurende twee eeuwen, ondanks het zich uitbreidende geldverkeer en de toenemende warenproductie, stabiel bleef. De hypotheeken zijn ook veel ouder dan het geldverkeer. Zaad-hypotheeken hebben zich tot op onzen tijd, naast de geld-hypotheeken, staande gehouden. En de woeker is ten slotte oer-oud!

Dat al die dingen in Duitschland veelal den boerenstand hebben geruïneerd, maar lang vóórdát „de kapitalistische productie” zich uit zijn eerste windselen had ontwikkeld, zij hier slechts ter loops opgemerkt.

En nu moeten wij het nog hebben over de „vernietiging van de landelijke industrie”!

Ik wil hier niet de tegenwerping maken, dat dit gebeuren in het algemeen te beschouwen is als volkshuishoudelijke verdeeling van arbeid en daarmee als een uiting van den vooruitgang der beschaving. Het voortdurend zich afscheiden als op zichzelf staand handwerk van bedrijven, die de oorspronkelijke boer voor zijn levensonderhoud zelf uitoefende, heeft pas dien vooruitgang in de techniek mogelijk gemaakt, welke door ieder als den stoffelijken grondslag voor een hooger en beschavingstoestand wordt beschouwd. Maar dit is niet iets wat men kan inbrengen tegen Marx—Kautsky, die immers het kapitalistische tijdperk als economisch-noodzakelijke fase beschouwen en hare schitterende productief-technische zijde niet loochenen. Maar dan moet men toch vragen, hoe dan toch die kapitalistische waren-productie de boersche huisvlijt voor eigen gebruik kon ruïneeren, waar toch deze zeer verschillende producten op de markt in het geheel niet met elkaar concurreerden?

De waarheid is, dat de boer, omdat hij zijn tijd voor-

deeliger in den landbouw kon gebruiken, zijn handwerksbedrijf vrijwillig heeft opgegeven. En dat hij zich hierin niet verrekend heeft, wordt dáárdóór bewezen, dat in alle beschaafde landen met waren-productie een, ook Kautsky zeer goed bekende, onophoudelijke toename der oogsten per hectare bebouwd oppervlak heeft plaats gehad en een voortdurend grooter wordend gewicht van het slachtvee, en een steeds toenemende melkopbrengst van het fokvee. Het is onmogelijk om zich voor te stellen hoe en om welke reden deze toenemende verdeeling van arbeid den boer ooit stoffelijk zou hebben kunnen benadeelen. De agrarische geschiedenis van de vroege middeleeuwen leert, dat juist hetzelfde gebeuren der toenemende verdeeling van arbeid en der waren-productie den Duitschen boer, binnen een tijdperk van twee eeuwen, van een afgejakkerden, armzaligen slaaf, heeft gemaakt tot een welvarenden, sociaal hoogstaanden man.

De overzeesche concurrentie met hare spoorwegen en stoombooten is voor Kautsky een resultaat van de heerschappij van het kapitalisme. Ik zal er hier niet met hem over twisten of hij het gevolg hier niet voor de oorzaak aanziet, maar ik zal mij er toe bepalen om te constateeren, dat de overzeesche concurrentie den boer niet benadeeld heeft. Want de prijzen der voornaamste landbouwproducten zijn, ondanks de enorme daling in de jaren tusschen 70 en 80, thans feitelijk nog hooger dan aan het begin van het kapitalistisch tijdperk in Pruisen, en daarbij komt nog, dat de opbrengsten der oogsten per Hectare belangrijk grooter zijn geworden! Dus ook de overzeesche concurrentie kan niet aangevoerd worden als een oorzaak van de proletariseering der boeren.

Maar genoeg van dit wreede spel met Kautsky's rede-

neeringen! Geen deskundige ontkent, dat vele boeren van westelijk Europa zich werkelijk in een slechten, laat ons dan maar zeggen „proletarischen” toestand bevinden. Maar deze gedrukte toestand heeft niets met de kapitalistische ontwikkeling te maken. Waar bij de landbouwers een slechte toestand heerscht, die noch aan eigen fouten, noch aan bijzondere rampen is te wijten, *daar draagt bijna altijd het erfrecht de schuld.*

Waar de hoeve verdeeld wordt, ontstaan dwerg-bedrijven, die niet kunnen leven en sterven en waarvan de bezitters dan of het slachtoffer worden van vee-woeker, of als huis-industrieelen worden uitgebuit, of zwervende arbeiders of daglooners worden; en het schulden maken om met erfgenamen af te rekenen, of om geld voor een uitzet bij elkaar te brengen, doen dáár, waar het geërfde goed zonder „*anerben*” privileges wordt overgenomen, landbouwbedrijven ontstaan, die genoodzaakt zijn om rooibouw te plegen, teneinde belastingen en hypotheek-renten eruit te slaan, en die daardoor eerst recht geruïneerd worden. Ook hier geeft de woeker alleen de genadestoot.

De reden, waarom de overzeesche concurrentie, zoowel boeren als groot-grondeigenaars kon ruiïneeren, ligt hierin, dat in de twintig jaren van buitengewoon hoge prijzen voor landbouw-producten (1855—1875) ook de grondschulden in evenredigheid gestegen waren. En wanneer onze boeren niet reeds in sterke mate het twee-kinderstelsel hadden aangenomen, dan zou de nood-toestand nog veel erger zijn. Maar de statistiek van de hypotheeken op landbouwgrond bewijst, dat het klein-bezit er tegenwoordig nog altijd beter vóórstaat dan het groot-grondbezit, dat door hoge schulden, reeds dadelijk bij den aankoop opgenomen, in de eerste plaats wordt gedrukt.

Kautsky schrijft de noodlottige werking van het op zich nemen van grondschuld bij het vererven van een boerenplaats niet dien beslissenden invloed toe op den slechten toestand der boeren, die haar toekomst. Hij verklaart haar, hoewel dan ook in voorzichtige bewoordingen, voor een gevolg van de kapitalistische productiewijze en wel met behulp van de volgende verkeerde conclusie: De kapitalistische productiewijze heeft, toen zij de feudale banden verbrak door afschaffing van alle zakelijke verplichtingen, die vroeger op den grond rustten, den boer het „volle eigendomsrecht” op zijn hoeve gegeven. Het erfrecht is echter een uitvloeisel van het volle eigendomsrecht, bijgevolg is de erfschuld een gevolg van het kapitalistische tijdperk — *quod erat demonstrandum!*

Maar het eigendomsrecht was reeds lang vóór de kapitalistische revolutie in zóóver vrij, dat ten minste de boer in het Zuiden en Westen van Duitschland bij testament zijn grondeigendom kon vermaken en het kon belasten met grondschuld. De vrije erfdeeling was toen bijna algemeen de regel en werd vaak door de grondheeren begunstigd, omdat zij daardoor meer „koermede en beststuk” kregen. In het Noordwesten werd den boeren het „*anerbenrecht*” opgedrongen. Wij vinden reeds in het begin der dertiende eeuw een vèrgaande verbrokkeling van het grondbezit en hoge grondschulden. Dus ook het „vrije eigendom” is ouder dan het kapitalisme, evengoed als het geldverkeer, het belastingstelsel, de woeker, het hypotheek-crediet en de verdeling van arbeid.

Maar de laatste wortel van het noodlottige schuldenmaken bij een erfopvolging ligt toch niet in het erfrecht zelf, maar alleen in het erfrecht, werkende onder bepaalde omstandigheden, en wel bij een zeer hoogen prijs van

den grond. Boerenland staat namelijk in het Westen alleen dáárom zoo hoog in prijs en moet dáárom bij een erfopvolging met zulk een hooge hypotheek belast worden, omdat de Duitsche grond voor een zoo groot deel in beslag genomen wordt door het groot-grondeigendom. Wanneer een groot landgoed, nadat het in kleine stukken is verdeeld, twee tot drie maal zooveel menschen in staat stelt om van den landbouw te leven dan vroeger, en wanneer dan die groote landgoederen buitengewoon moeilijk in stukken te verdeelen zijn, omdat zij òf wettelijk door Fidei-commis en dergelijke verplichtingen, òf daadwerkelijk door de „gouden klemmen” van onze hypotheekwetgeving bijna onaantastbaar zijn gemaakt, dan is het feitelijk alleen die vèrgaande vastlegging en afsluiting van den grond, welke de hooge koopwaarde en daarmee de hooge hypotheek-schuld veroorzaakt. Maar dit verschijnsel behoort niet bij de kapitalistische productiewijze, maar bij de vóór-kapitalistische oorspronkelijke accumulatie.

Kautsky heeft zich tot taak gesteld te „onderzoeken of en hoe het kapitaal zich meester maakt van het landbouw-bedrijf, dat bedrijf onderst boven keert, oude productie- en eigendomsvormen onhoudbaar maakt en de noodzakelijkheid voor nieuwe doet ontstaan.”

Toen hij aan het slot zijner onderzoekingen gekomen was, meende hij de gestelde vraag bevestigend te kunnen beantwoorden: „Waar echter hebben wij de bewegende kracht te zoeken, die deze verandering in de productiewijze noodzakelijk maakt? Het antwoord kan na het aangevoerde niet moeilijk zijn. In de industrie leeft de drijfkracht, niet alleen voor haar eigen ontwikkeling, maar ook voor die van het landbouw-bedrijf. Wij hebben ge-

zien, dat het de stedelijke industrie was, die de éénheid van industrie en landbouw op het land vernielde, die den landman maakte tot den éézijdigen boer, tot den waren-producent, die afhangt van de luimen van de markt, de markt, die maakte, dat hij tot een proletariër kon worden. Wij hebben verder gevonden, dat de landbouw van den feudalen tijd zich heeft vastgelopen in een slop, waar hij zich door eigen kracht niet weer uit kon werken. Het was de stedelijke industrie, die de revolutionnaire krachten deed geboren worden, die genoodzaakt en ook in staat waren om het feudale regime te vernietigen en daarmee niet alleen der industrie, maar ook den landbouw nieuwe wegen te openen.”

„Het was de industrie, die dàn de technische en wetenschappelijke voorwaarden schiep voor den nieuwen rationeelen landbouw, die hem door machines en met kunstmest, door het microscoop en het chemisch laboratorium revolutioneerde en daardoor de technische meerderheid van het kapitalistische groot-bedrijf boven het burgerlijke klein-bedrijf aan den dag bracht.”

Kautsky herhaalt dan nog eens weer in 't kort, dat de bezitters van kleine stukken grond en ook de kleine boeren voortdurend meer den industrieelen proletariër nabij komen, omdat zij op loon-arbeid en huis-industrie zijn aangewezen, terwijl de middelbare en groote boer, in zijn kwaliteit van waren-producent, voortdurend meer gedwongen wordt om ook de industrie als nevenbedrijf er bij te nemen. Ook de overzeesche concurrentie wentelt de bestaande bezits- en productie-verhoudingen in den landbouw geweldig om en dwingt de noodlijdende boeren tot het „rationeële middel: vereeniging van industrie en landbouw”.

„Zoo keert de moderne productie-wijze aan het einde van het dialectisch proces weer tot haar punt van uitgang terug: tot de opheffing van de scheiding tusschen industrie en landbouw. Maar waar in het oorspronkelijke boeren-bedrijf de landbouw de economisch beslissende en leidende kracht was, daar is nu de verhouding omgekeerd. De kapitalistische groot-industrie is nu de heerschende macht en het landbouw-bedrijf moet hare bevelen gehoorzamen en zich aan hare behoeften aanpassen. De richting van die industriele ontwikkeling beslist over de ontwikkeling van den landbouw. Wanneer de eerste leidt naar het socialisme, dan moet ook de laatste in die richting gaan... Het op zich zelf staande landbouw-bedrijf houdt op in de kapitalistische maatschappij een grondslag voor welvaart te zijn. Maar daarmee verdwijnt ook de kans voor den boerenstand om ooit weer in goeden doen te geraken. Evenals de boeren in den feudalen tijd, loopen ook onze boeren in een slop, waar zij zich door eigen kracht niet weer uit kunnen redden... Evenals op het einde van de achttiende eeuw, zal het ook ditmaal de revolutionaire bevolking der steden zijn, die hun de bevrijding brengt en hun den weg ontsluit voor een verdere ontwikkeling.”

Evenals deze, nog eens alles te zamen vattende, slotrede, is het heele boek van Kautsky een onhistorisch en onorganisch weefsel van ware, half-ware en onware beweringen en voorstellingen. Onhistorisch: omdat de vermeende, in de „kapitalistische maatschappij” ontdekte ontwikkelingstendenzen zoo oud zijn als de maatschappij zelve en in het bijzonder de maatschappij, gegrond op ruiling van diensten; omdat de vermeende historische categoriën inderdaad immanente economische categoriën

zijn, die alleen een veranderden vorm hebben aangenomen en, zich aanpassend aan de hoogere integratie en differentiatie van het sociale leven, een hoogere intensiteit hebben verkregen.

Het is natuurlijk waar, dat „het kapitaal in deze eeuw zich heeft meester gemaakt van het landbouw-bedrijf”; maar het is onwaar die bewering zoo op te stellen, alsof iets dergelijks niet reeds in den vóór-kapitalistischen tijd evenzoo had plaats gehad.

Toen de ijzeren ploeg den houten ploeg had verdrongen, toen was ook, om met Kautsky te spreken, een deel van de „boersche huis-industrie vernietigd” en de vroeger zich zelf helpende landman werd afhankelijk van den stadschen smid, of tenminste van den ijzer-handelaar, evenals deze van hun kant weer van den mijnwerker. En toen Benedictijner en Cisterzienser monniken de Germaansche en Slavische woud-woestijnen koloniseerden en landbouwkundige model-kolonies stichtten, toen waren het ook weer geld, kapitaal en wetenschap uit de steden, die het landbouw-bedrijf revolutioneerden en nieuwe productievormen schiepen. Maar het Marxisme snijdt alle draden af, die onze hoog-ontwikkelde maatschappij bindt aan hare eerste aanvangen en wil ons opdringen, dat alles wat zich sedert het jaar 1500, als nieuwe vormen, of ook maar eenigszins op een eigenaardige wijze heeft ontwikkeld, moeten worden beschouwd als speciale karaktertrekken van de kapitalistische heerschappij: de spoorweg en de natuur-wetenschap, de kunstmest en de kolonisatie van Noord-Amerika.

Onorganisch is het in den hoogsten graad, wanneer men in ergerlijke eenzijdigheid, altijd alleen de impulsies beschouwt, die door de industrie aan den landbouw

worden gegeven en die welke van de landbouw uit de industrie bewegen, negeert. Kautsky vat toch de maatschappij op als een organisme en ieder organische verhouding berust toch op wederkeerigheid!

Onorganisch en onhistorisch tevens echter is het buiten beschouwing laten van het machtig op elkaar inwerken van staatsvorm en maatschappij, De onderdrukking van den eenen menschengroep door den anderen, het heerenrecht, geschapen door de ongelijkheid, heeft toch alle beschaafde staten, die wij kennen, gesticht. Kautsky zelf noemt de staat een „heeren-instelling”; maar de maatschappij rust daarentegen op het recht van de gelijkheid der menschen. Omdat deze beide, tot in hun wortel verschillende krachten, met elkaar strijd gevoerd hebben, zoolang een staat heeft bestaan, dáárom is de staats- en maatschappelijke orde altijd de resultante geweest van die beide vijandelijk op elkaar inwerkende krachten.

Zeër zeker zal en moet de onderzoeker van maatschappelijke toestanden de werking van die heeren-instelling kunnen abstraheeren of buiten beschouwing laten: „Hij moet de kapitalistische productie-wijze in hare eigenaardigheid, in haar klassische vormen, geheel losgemaakt van de haar omringende overblijfselen en kiemen van andere productie-vormen onderzoeken”.

Maar zulk een abstractie, zulk een methodisch-noodzakelijke uitscheiding der maatschappelijke huishouding uit haar staatkundig milieu bereikt men niet door eenvoudig te decreteeren: „In het jaar 1500 begint de kapitalistische heerschappij”. Met een paar reusachtige verzamelbegrippen als „Feudaaltijd” en „Kapitalistisch tijdperk”, die niets beduiden omdat zij teveel willen beduiden, is zulk een groot vraagstuk niet op te lossen, maar alleen

door een zorgvuldige, zoo mogelijk tot het oogenblik van het ontstaan der staten teruggaande, uit elkaar legging van alle ingewikkelde politieke en sociale draden, die de ketting en den inslag hebben geleverd voor onzen tegenwoordigen maatschappelijken toestand.

Ik vat mijn oordeel tesamen: Met méér dan gewone wetenschap, vlijt en scherpzinnigheid is hier een poging gedaan om het landbouwbedrijf in zijn geschiedenis, ontwikkeling, techniek en statistiek te persen in de schablone van de Marxistische leer en deze poging is mislukt, ja, zij is tegen het Marxisme uitgevallen. Kautsky heeft aan de wetenschappelijke staathuishoudkunde een grooten dienst bewezen door die leer op de proef te stellen. Dit is haar noodlottig geworden; maar het was toch moedig en eerlijk van hem.